

V spomin Nika Žumra ob 100-letnici rojstva

Peter Polajnar

*Čas naj ne bo tisti,
ki oblikuje človeka,
človek naj bo tisti,
ki oblikuje čas,
v katerem živi.*

Temu geslu, geslu napredka človeštva je Niko Žumer služil vse svoje življenje, z vso svojo bitjo. Človek in samo človek je bil tisti, katerega je vseskozi postavljajal v ospredje, v katerega je zaupal, se zanj žrtvoval, se zanj izpostavljal in mu služil s svojim umom in delom.

Ob imenu Nika Žumra v nas zaživi lik gospodarstvenika in humanista, ki se je s svojim delom neizbrisno zapisal v zgodovino svojih rodnih Železnikov, ki jim je posvetil svojo mladost, zrelost, modrost in energijo. Njegovo življenje je nerazdružljivo povezano s krajem, z njegovo preteklostjo, z vzponi in padci, z družbeno bitjo, ki ga je vodila in usmerjala. Ta družbena bit je bil reven, pa vendar pokončen delavski razred. Temu je posvetil vse svoje moči, svojo ljubezen. Njegovo življenje je bila borba za njegovo osvobajanje, za njegove pravice, za njegovo eksistenco, oblast in prosvetljenstvo. Sam, izhajajoč iz delavskih vrst, je tem ostal zvest vse življenje, še več, postal in ostal je pravi delavski simbol. V življenju je bil skromen, skromen zato, ker je vse, kar je imel, znal in ustvaril, delil z drugimi. Družbi, katere del je bil, je zavestno služil in ji ostal zvest do konca svojih dni. V sebi je nosil veliko duhovno moč in bogastvo, ki je dano le redkim posameznikom. Razmere in okolje, v katerem je odraščal, so vplivali nanj, da se je že zgodaj in dosledno oklenil krščanskosocialistične misli, nazorov in programa znamenitega Selčana dr. Janeza Evangelista Kreka. Bili so mu luč, ki ga je vodila skozi duhovno temo, revščino in bedo, ki je po ugasnitvi zadnje železarske peči gospodovala Železnikom. Sledeč sprejetim nazorom je verjel v razvoj, ki naj bi se spočernal in odpiral tako kmetu kot delavcu v prid na osnovah združništva, osebnega dela, poštenja ter globlje prosvete in kulture ljudi.

Niko Žumer je najbolj znan kot gospodarstvenik, saj je bilo izhodišče in žarišče njegovega skoraj šestdeset let trajajočega dela prav gospodarstvo. Njegovo osebnost pa dodatno osvetljuje še druga, manj znana stran, ki se ji je razdajal z nič manjšim zanosom, sejajl seme in žel uspehe, to je področje vzajemnosti in kulture. Prepričan je bil, da je kultu-

ra predpogoj za bogatenje posameznika in družbe, da je tista, ki vzgaja in potrjuje človeka za človeka, ki krepi humane medsebojne odnose, ki so osnova uspešnemu skupnemu delu, življenju, sreči in zadovoljstvu.

Bil je človek posebnega kova, posebnih lastnosti, predvsem tistih, ki se na mnogih seznamih najpomembnejših vrtilin ponavljajo - bil je mož dejanj, vsestransko odprt, nesposoben praznega govorenja in brezplodnih dejanj. Življenjsko vodilo mu je bilo ideja in delo. Njegov ustvarjalni duh, vedno snujoč, ni poznal ne predaha ne počitka.

Rojen je bil 10. decembra 1905 v obrtniški družini, očetu kovaču Matiju Žumru in materi Mariji, rojeni Čemažar. V njunem zakonu se je rodilo sedem otrok, štiri fantje in tri dekleta, od katerih pa je ena umrla kot trimesečni otrok. Detinstvo je preživel ob nakovalu ob opazovanju dela, kjer sta oče in mati preoblikovala kovine v uporabne predmete. Najmlajšemu med brati, ki so vsi povrsti zavzemali odgovorna mesta v slovenski družbi in so znani pod vzdevkom "bratje Žumer", mu je bilo določeno po očetu prevzeti domačo kovaško obrt. Njegov duh, vedno snujoč in strmeč za napredkom, pa se ni mogel sprijazniti z delom med štirimi stenami, kjer bi s trdim delom mogel ustvarjati pogoje le za skromno preživetje družine. Odločil se je za drugačno pot in krepko zakoračil nanjo.

Njegovo delovanje v javnosti se je pričelo s članstvom v gasilskem društvu, ko je po smrti očeta (1927) nasledil mesto poveljnika gasilske enote. V tej organizaciji se je udingjal do druge svetovne vojne. V tem obdobju se je pristopilo h gradnji novega gasilskega doma in se jo realiziralo. Gradnja je potekala več let. Sicer je bil dom že v letu 1934 toliko dograjen, da je služil svojemu namenu, dokončanje pa je sledilo šele leta 1936, ko je dobil končno podobo. Sredstva, potrebna za gradnjo tega humanega objekta, so bila zbrana izključno s prostovoljnimi prispevki krajanov, za kar je bilo potrebno veliko prizadevanj. Takoj po dograditvi doma se je z zbiranjem prispevkov nadaljevalo, zdaj za nabavo društvu prepotrebne nove, prve motorne brizgalke. Veliki

aktivnosti je pripisati dejstvo, da je bila ta nabavljena le dve leti kasneje, to je leta 1938, kar je odraz velikih prizadevanj ne le vodstva društva (Leopold Košmelj – načelnik, Franc Srebrnjak – tajnik), pač pa vsega članstva.

Niko Žumer je pustil globoko osebno sled in dediščino tudi v kulturi svojega kraja. Prosvetni oder, ki ga je oživil rojak dr. France Koblar z namenom prosvetljevanja množic, se je vse do okupacije vzdrževal in razvijal po igralskih in režiserskih sposobnostih Nika Žumra. Odrske deske so mu postale šola javnih nastopov, spoznavanja karakterjev in pristopa pri vodenju ljudi. Tu je zaslediti tudi njegova prizadevanja za dograditev prosvetnega doma – kasneje imenovanega Jegličev dom. Seveda je bilo v tem prosvetnem delu veliko mladostnega zanosa in veselja, bilo pa je tudi požrtvovalnosti in idealizma za tisto, kar se je zdelo lepo, koristno in blažilno. Če nič drugega, je preprosti delovni človek našel nekaj razvedrila, ob tem pa pozabil na vsakdanje skrbi in težave. Morda je ostalo tudi nekaj tistega, česar bi sicer ne mogli imenovati spomin umetnosti, pač pa občutek nad trdo resničnostjo, kar je potrebno ne samo za razvedrilo duha, pač pa kot odmev in odsev nekega globljega življenja. Temu odgovarjajoče je bilo delo in poslanstvo društva. Prireditve so bile za tisti čas dokaj zahtevne tako po vsebini dela kot po zasedbi vlog, izvedene pa do stopnje, da so navduševale gledalce takrat in so bile predmet razprav in spomina še leta po vojni.

Z delom na odru je nadaljeval tudi še po vojni, vendar le krajši čas. Naloge, ki mu jih je narekovala tovarna, so ga popolnoma zasvojile in ga odvrnile od aktivnega udejstvovanja, tako da je s tem delom zaključil. Zrasle so nove generacije igralcev, ki jih je odslej še vedno moralno podpiral, posebno še, ko se je igrilstvo razgibano razvijalo znotraj sindikalne organizacije v zadrugi.

Pomanjkanje učnih moči v strokovnem šolstvu – Združenje obrtnikov Selške doline je v kraju imele večerno strokovno šolo za vse poklice s pravico opravljanja strokovnih izpitov – ga je kot obrtnika z več strokovnega znanja uvrstilo med strokovne uči-

telje in vodstvo šole. V letih pred vojno in nekaj let po njej nastopa kot predavatelj strokovnih predmetov, kot so blagoznanstvo, ekonomika poslovanja in vodenje knjigovodstva. Vsa leta pa je bil tudi stalni član izpitne komisije. Način podajanja učne snovi in doslednost pri utrjevanju znanja sta botrovali dejstvu, da je bil vajeniški kader dobro usposobljen ne le za opravljanje izpita, pač pa tudi za delo.

V letu 1933 je bil na kršćansko-delavski listi izvoljen za župana. Na tej dolžnosti ga zasledimo vse do prihoda okupatorja v aprilu 1941. Kot delavski župan se je zavzemal za gospodarske, prosvetne in komunalne izboljšave, vzporedno pa reševal kričeče socialne probleme, ki so jih bili brezposelni Železniki polni. In to do stopnje, da je bilo v prenekateri družini vprašljivo preživetje, še več, vprašljivo je bilo ravnovesje med obupom in življenjem, zakaj prenekatero družino je preživljal klekelj.

Za ublažitev stanja je bil v letu 1933 osnovan t. i. Bednostni fond, v okviru katerega so se pričela izvajati javna dela. Razdeljen je bil na dve smeri: na Zavod za urejanje hudournikov ter Zavod za popravilo cest in njeno zaščito. Tako so bile omogočene občasne zaposlitve, ki so lajšale brezposelnost in jo omilile. Politika župana pri teh zaposlitvah je bila izvajana odločno v korist družinskih poglavarjev, od česar je imel največ koristi najbolj prizadet element bede – otroci.

V letu 1937 so se odpirale nove možnosti zaposlitve s prihodom Štaba za utrjevanje meje (Rupnikova linija) v kraj. Ta je zaposlil veliko domačinov vseh stanov. Tudi pri teh zaposlitvah, kolikor je imel vpliva na odločitve, se politika župana ni spremenila. Še vedno so imeli prednost pri zaposlovanju družinski očetje, medtem ko so bili samci, posebno tisti brez poklica, težko zaposljivi. Zdaj so Železniki lažje zadihali. Obup je počasi plahnel, življenje se je ponovno pojavilo kot vrednota.

Naslednji vir za blažitev socialne stiske krajanov so bila zbrana sredstva t. i. trošarine. To so plačevali trgovci, gostilničarji, obrtniki in ostali poklici v obliki davščine. Zbrana sredstva so pripadala občini, ki jih je namenjala ogroženim družinam v obliki na-

turalij; koruza, pšenica, ječmen. Delitev je potekala po številu glav v družini, odvisno od višine zbranih sredstev oziroma količine blaga.

Uveljavljena je bila še ena oblika pomoči, denarne podpore. Ta se je izplačevala redno mesečno. Namenjena je bila ostarelim, najbolj ogroženim in prizadetim občanom (občinski reveži). Višina podpore je bila določena na trideset dni mesečno na osebo (kilogram kruha je stal 4 dinarje).

Vsesplošno slabo gospodarsko stanje je pritislo tudi kmete. Ti niso bili več sposobni plačila davkov na posest. Do vratu so tiščali v dolgovih. Le redki posamezniki niso spadali mednje. Obstajala je nevarnost, da kmečki živelj popolnoma ubojoža, zemljo pa pokupijo veleposestniki. Da bi se to preprečilo, je bila v letu 1937 uveljavljena vsejugoslovanska kmečka zaščita, ki naj bi v osnovi zaščitila kmeta s tem, da mu odloži plačilo davkov in jih spremeni v obročno plačilo za dobo največ dvajset let. Pri tem, kdo je do te zaščite upravičen, je občina odigrala pomembno vlogo. Pripravila je seznam upravičencev in predlog za odplačilo dolga. Kmete je obravnavala diferencirano glede na višino dolga ter velikost, moč in stanje posestva. O zaključkih je izdala odločbo, ki je imela uradno veljavo. Z njenim pristopom reševanja in uveljavljanja tovrstne zaščite se je ohranilo prenekatero domače ognjišče, ki je bilo sicer poslano na boben. Naj za ilustracijo navedem, da je bilo na tak način zaščiteno tudi več pomembnih kmetij v dolini.

V obdobju velike gospodarske krize, značilne za trideseta leta, ki je botrovala opisu, sta bila vloga župana in njegov pristop pri reševanju zadev za ublažitev posledic še kako pomembna. Z vsestranskim prisluhom je v okviru svojih pristojnosti in danih pogojev v pozitivni smeri pomagal in reševal, kjer koli in kakor koli je bilo mogoče. Prav tu pa se je v polni meri izkazal njegov humanizem, njegov čut za sočloveka ne glede na njegov stan.

Neprecenljiva so njegova prizadevanja za gradnjo šole, ki datirajo še v čas pred vojno, realizirana pa so bila šele v letih po njej. Z njo so bile dokončno porušene pregrade med Železniki in njim sovražno

okolico. Skupna vzgoja mladih generacij in skupno delo so dokončno odpravila številna stoletja trajajoča nesoglasja in združila prebivalstvo v prizadevanjih za iste cilje.

Ohranitev plavža, edinega neizpodbitnega dokaza za nekdanje močne železarske dejavnosti v kraju, je dejanje, ki ne sme v pozabo. To njegovo dejanje datira še v čas pred drugo svetovno vojno (plavž ima primat zaščitenega tehničnega spomenika v Sloveniji), ko v kraju še ni bilo sledi o muzejski dejavnosti, ko je sam stal sredi le njemu poznane oaze, okolica pa se mu je nevedna posmehovala. Zastavimo si vprašanje, kako njegovo takratno dejanje ocenjujejo sedanje generacije: Kaj plavž Železnikom pomeni in kaj bi pomenili Železniki brez plavža? Na kaj bi opirali svojo zgodovino? Njegova takrat storjena gesta terja le naše spoštovanje in globoko hvaležnost.

S prihodom okupatorja v aprilu 1941 mu je bilo delo za javnost onemogočeno. Kot delavski tribun in narodno zaveden Slovenec se je že pred njegovim prihodom znašel na listi tistih, ki jih je treba onemogočiti, odstraniti in uničiti. Zato se ni čuditi, da je bil prvi udarec namenjen njemu in njegovi družini. Že prve dni meseca maja so bili deportirani v zbirališče za preseljence v Šentvidu. Po čudnem naključju so bili zaradi posebnih interesov okupatorskih oblasti (Škofijska veleposestva v Gornjem Gradu – Nazarje, ki ga je dotlej upravljal njegov brat Lojze, naj bi poslej vodil njihov človek, Železnikarjem dobro poznani bivši oskrbnik Egrovega posestva – Iglar.) po nekaj tednih izpuščeni domov. Žumer pa ni pozabil siromakov, s katerimi je delil usodo pregnanca. Že v mesecu juniju je bila na njegovo pobudo organizirana skupina zavzetežev za pomoč krajanom, ki jih je doletela usoda pregnancev. Skupno so tvorili posamezniki, predvsem iz večjih naselij – Železnikov in Selc. Prva naloga jim je bila vzpostavitev zvez z nesrečniki. Takoj nato je stekla akcija za zbiranje denarnih prispevkov. Bila je zelo uspešna. S posebnim prisluhom se ji je pridružil in odzval Boris Globočnik. Zbrani prispevki so se sproti preko Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani pošiljali na naslove preseeljencev. Prva pomoč se je zbirala še v stari jugoslo-

vanski valuti, še preden se je ta zamenjala v nemške marke (Deutsche Renten Mark). Po zamenjavi je bila pomoč v tej obliki onemogočena, zato je posledje potekala v naturalijah. Čevljarska zadruga Ratitovec je v ta namen iz vira prostovoljnih prispevkov izdelala nekaj obutve, ki je bila prav tako sproti pošiljana pregananim, takrat v Srbijo.

Nastopilo je leto 1942, poznano kot najbolj krvavo leto okupacije. Partizanske vrste so se krepile in se zadrževale po hribovitih vaseh doline. Prenekateri prestrašeni kmet je zaradi objavljenega terorja in posledic dejanja pomoči ob ugledu in zaupanju, ki ga je Žumer imel pri ljudeh, prav pri njem iskal nasvete, kaj mu je storiti. Njegov nasvet je bil kratek: "Slovenec si, veš, kje ti je mesto, temu primerno se obnašaj." S svojim stališčem je predramil marsikateriga omahljivca, da ni stopil na pot izdaje, in mu na tak način rešil glavo.

Zdaj že organiziran za delo v OF je bil v mesecu avgustu 1943 s strani aktivista OF Mirka Kmeta opozorjen na nevarnost aretacije, ki je postala dejstvo. Zato se je umaknil v ilegalo, pridružil se je partizanom. Zaradi let nesposoben za operativno enoto, zaradi sposobnosti pa uporaben za odgovornejše delo je bil razporejen na terensko delo na teritorij Sora – levi breg. Na tem mestu je deloval do oktobra 1943, ko je bil razporejen na dolžnost referenta za agitacijo in propagando pri štabu Gorenjskega odreda. Na tem delu je že v mesecu dni pripravil in izdal prvo številko odrednega glasila, imenovanega Gorenjski partizan. Po njeni izdaji, ta je bila pripravljena še na terenu, kjer sta bila edina pripomočka le koleno in miza, je v Martinj Vrh pod zgradbo ljudske šole pripravil za naslednje izdaje boljše pogoje, organiziral je t. i. Tehniko Gorenjskega odreda. Ta je zdaj zaposlovala že štiri ljudi, izboljšali pa so se tudi materialni pogoji. Pod njegovim vodstvom je bilo pripravljenih in izdanih še sedem številčk tega glasila. Skupno torej osem, z naklado sto dvajset kosov in približno mesečno izdajo. Posebnost teh izdaj je brošurana izvedba, kar dotlej ni bilo v praksi, zato je že takrat pomenila posebno vrednoto, občudujemo pa jo tudi še danes.

Na tej dolžnosti je deloval do konca junija, ko je bil razrešen in razporejen na delo pri organu Okraj Selca–Poljane kot referent za kulturo in prosveto. Neposredno je bil podrejen Ivanu Bertonclju – Janošu, odgovornemu za šolstvo pri pokrajinskem odboru OF za Gorenjsko. Po njegovi direktivi je na novi dolžnosti za območje okraja organiziral pouk otrok po vaseh, povsod tam, kjer ni bilo direktnega vpliva okupatorja. Ker učnih moči ni bilo na razpolago, se je te usposabljal na za to hitro pripravljene tečajih. Učni program je zajemal le snov do drugega razreda, le toliko, da so otroci postali pismeni. Pouk je bil največ trikrat na teden, pogosto pa je bil prekinjen zaradi vdorov okupatorja na osvobojeno ozemlje. Novih učnih pripomočkov še ni bilo. Uporabljali so se stari iz prejšnjih obdobj, vse, kar se je dalo dobiti. Samo v naši dolini je bilo dvanajst mest poučevanja. Pogoji in programi so bili za obe dolini enaki.

Zadolžen tudi za kulturo je po vaseh obeh dolin organiziral razne proslave in mitinge. Programe tovrstnih prireditev je izvajala mladina in šolski otroci pod vodstvom učnih moči – učiteljic. Sestavni del teh programov so bili krajši skeči, enodejanke, recitacije, zborovsko petje, kar vse je v bistvu dopolnjevalo učni program šole. Konec novembra 1944 je njegovo delo na dolžnosti prenehalo, sledila je nova razporeditev.

Zdaj je bil razporejen na delo v komisiji za ugotavljanje vojnih zločinov okupatorja in njegovih pomagačev, storjenih na teritoriju Gorenjske, in sicer kot njen predsednik. Komisija je delovala pri Oblastnem komiteju KP za Gorenjsko, neposredno pa je bila podrejena in je s svojim delom odgovarjala vrhovnemu organu Narodnoosvobodilnem svetu Slovenije SNOS. Njeno delo je bilo usmerjeno v zbiranje dokumentarnega gradiva: objav ustreljenih talcev, raznih proglašev in objav okupatorskih oblasti, propagandnega gradiva, ugotavljanja zločinov, storjenih po vaseh, požigov hiš, ustrelitev oziroma likvidacij domačinov itd. Pri delu so se posluževali vsakovrstnih informacij, jih preverjali in ocenjevali ter jih kategorizirali z ozirom na vrsto in težo iz-

vršenega zločina. Zraven je priložnostno predaval vojaški enoti Zaščitnemu bataljonu Oblastnega komiteja. Vsebina predavanj je bila poljudna.

Marčevska ofenziva 1945 – na področje 9. korpusa NOV, trajala je polne tri tedne, je dala dokaj novega gradiva za delo komisije, saj je bila predvsem zločinsko izvajana. V času ofenzive je bilo delo komisije onemogočeno in zato prekinjeno. Njeno delo se je organizirano v polni zasedbi nadaljevalo šele po koncu vojne, ko se je komisija dokončno naselila v Kranju. Zdaj se je njeno delo razširilo na ozemlje celotnega nacističnega sklopa Koroške in Gorenjske (Gau Kärnten und Süd Kärnten, katere vodja je bil vojni zločinec Gauleiter, dr. Friedrich Rainer).

Zdaj so se možnosti za uspešno delo komisije znatno izboljšale. Na razpolago so bili, čeprav delno uničeni, tudi okupatorjevi arhivi. Verodostojno so se odkrivale policijske prijave, vrste zločinov, širina zločinov, kdo ga je izvršil, kdo ga je odobril in določil. Kdaj in kje je bil izvršen in zakaj, na kakšni osnovi. Vse izbrano gradivo se je dostavljalo direktno SNOS-u, od tu pa mednarodni komisiji za odkrivanje in popis vojnih zločinov s sedežem v Londonu.

Popis zločinov, storjenih na ozemlju Koroške, je potekal zdaj že po ustaljeni praksi. Gradivo pa je bilo težje dostopno. Za doslednost in resničnost raziskav je bilo za predele Rož, Podjuna in Zilja pridobljenih in pooblaščenih nekaj sodelavcev, domačinov, poznavalcev razmer, s katerimi smo uspešno sodelovali. Kratek čas naše prisotnosti na Koroškem pa je omogočil popis le na desnem bregu Drave, tako je ostal nepopoln.

Niko Žumer je v vlogi predsednika nekajkrat obiskal te kraje. Na začetku legalno, zadnji obisk, opravljen v mesecu oktobru 1945, pa že ilegalno. Razmere v smislu slovenstva so se hitro poslabšale. Gibanje je bilo mogoče le še ponoči po kurirskih poteh, po zvezah, kar je potovanja postavljalo v veliko odvisnost. Zdaj je bil že izpostavljen sovražnemu razpoloženju domačinov, grožnjam in celo nevarnosti preživetja. To je bil zadnji obisk kakega člana komisije na Koroškem. Komisija se je še naprej trudila obdržati zveze, nekaj časa še dokaj uspešno, vendar

so se vse bolj trgale in končno prekinile, ko je postalo očitno, da je Koroška za nas izgubljena. To svojo humanitarno dejavnost je v mesecu novembru prekinil, razrešen je bil dolžnosti predsednika in odpuščen iz vojske.

Sledila so težka leta graditve temeljev novi industriji, ki naj bi dokončno odpravila značilno brezposelnost in prekinila umiranje kraja. Ta ga je vsega zasvojila, njej se je poslej posvetil z vsem svojim žarom, z vsemi močmi zrelega moža. Na njemu svojstven način je v svoj delokrog še vedno vpletal delo v kulturi in prosveti. Še vedno ga zasledimo kot organizatorja raznih proslav in drugih prireditev pa tudi še kot igralca in režiserja. Ponovno se je vključil v izobraževanje strokovnih kadrov, zopet kot predavatelj strokovnih predmetov na večerni strokovni šoli. Velika angažiranost v gospodarstvu pa ga je za aktivnejše delo vse bolj ovirala, zato je z njim v veliki meri prekinil.

Čas po vojni je sproščal široke možnosti za organizacijsko delo, tudi za muzealsko. Njegovo nagnjenje, prava posebna potreba sta botrovala ideji, da se v kraju pristopi k organiziranju muzejske dejavnosti. Ocenil je, da je čas dozorel in so za to dani pogoji. Pričel je z zbiranjem somišljenikov, ki so kot on sam čutili potrebo in zaorali prvo brazdo v tej smeri. To je bil zarodek, pravi razvoj pa je sledil šele mnogo let pozneje. V leto 1949 sega izdelava prve muzejske makete: plavža in vigenjca, ki jo je omogočila kovinarska zadruga Niko. Uporabila jo je ob priliki lastne gospodarske predstavitve v Ljubljani, ki je potekala pod geslom "Železniki nekoč in danes". Deležna je bila velike pozornosti in pohval. Imela pa je tudi velik vpliv na kasnejši razvoj dogodkov v zadrugi. Že kmalu pa so izbruhnili nesoglasja in očitki, kako se more zadruga lastiti zgodovine železarstva kraja, češ da je ta last vseh Železnikarjev. Taki očitki akcijam, ki jih je započeval Žumer, so bili med krajanji značilni, povzročili pa so dvajset let trajajoče mrtvilo v škodo muzeja in kraja.

V letu 1940 delno porušeni plavž je že celo desetletje kot nezaščiten ruševina propadal na očeh krajanov. Kdo, če ne on, je stopil na čelo akcije, da

se prvi zaščiteni tehnični objekt v Sloveniji – plavž, simbol kraja, sanira. Celotno delo sanacije je vodil sam ob finančni pomoči kovinarjev. Zdaj je plavž na zunaj dobil staro podobo, ni pa bil restavriran v strokovnem smislu. Namesto prej kamnitega oboka, ki je zaključeval vrh objekta v strešno konstrukcijo, je zdaj dobil leseno ostrešje z glinasto streho, s katero smo – očitno – še danes zadovoljni.

Ob zaključku sanacije je bila slovesnost, na kateri so bili kot gostje navzoči vsi takrat še živeči delavci fužin: žebelarji, kovači in ostali železarji, moški in ženske. Da bi bila slovesnost bolj pristna, so v saniranem plavžu zakurili ogenj. Visoke temperature, ki se je ob tem razvila, pa zdaj ni omejeval kamnit obok. Skoncentrirana v ostrešju je povzročila vžig, tako da je bilo potrebno posredovanje gasilne enote. O slavnosti se je vodil zapisnik, ki so ga podpisali vsi navzoči železarji, žal pa se ni ohranil.

Novo slavlje, na katerem pa so bile prisotne nove generacije kovinarjev, prav tako pa je dobilo epilog pred plavžem, je bilo proslavljanje desetletnice ustanovitve Nove industrije kovinarjev NIKO v aprilu 1956. Proslavljanje je bil pravi kulturni manifest, saj je trajalo ves teden. Na sporedu so bile razne kulturne prireditve. Postavljena pa je bila tudi razstava proizvodov novoustanovljene zadruga. Vrh kulturnega tedna je bil dosežen z baklado in povorko celotnega delovnega kolektiva ob spremljavi selške godbe na pihala od Otokov do plavža. V več kot dve urnem nagovoru, ki je bil bolj podoben predavanju, je Niko Žumer orisal zgodovino starih Železnikov, ves čas okupacije s poudarkom na enotnosti, čas obnove ob podarjeni solidarnosti, razvoj, pomen in poslanstvo novonastalega zarodka industrije. S posebnim zanosom je govoril o zavesti in predanosti delu sedanjih generacij, o njihovi ustvarjalnosti, pripadnosti in smelosti. Z njim je tako razgibal mnogo, da je valovala od navdušenja. Ne samo kovinarji, praznovali so Železniki z okolico v celoti, zavedajoč se, da je beda, značilna za kraj, postala zgodovinska preteklost, da je pred njimi nov dan, nova zarja, polna upanja na boljšo prihodnost.

Posebej za to priliko je bilo ustvarjeno gledališko

delo Kovaška ognjišča, katerega vsebina se je nanašala na takratne razmere v kraju. Delo je napisal prof. Ivo Zorman ob soavtorstvu Nika Žumra. Predstavljeno je bilo v okviru kulturnega tedna, izvajali pa so ga izključno igralci kovinarji. Poleg organizacije praznovanja, ki jo je vodil, je posebej zanj pripravil in izdal ciklostirano brošuro Ob desetletnici tovarne. V njej zajema zgodovinski oris Železnikov, znamenite može rojake s kratkim opisom njihovega dela in kratek nastanek in razvoj zadruga Niko skozi deset let njenega obstanka in razvoja. Navedena brošura je danes po šestdesetih letih dragocen dokument, ki nam na neposreden način izpoveduje in ohranja spomin na generacije, ki so s trdim delom, zagnanostjo in osebnim odrekanjem gradili temelje industriji za novo oživitev kraja. Prav to pa je bilo tudi njegovo osebno poslanstvo, njegova življenjska naloga.

Sledila so leta prizadevanj za postavitev spominskih obeležij zaslužnim rojakom, ki so se s svojim delom uveljavili v širšem prostoru znanosti in kulture. S postavitvijo teh obeležij je kraj ne samo obogatil, kraj je s tem pridobil tudi na pomembnosti.

Prva je bila odkrita spominska plošča neumornemu pohodniku, hribolazcu in planinskemu pisatelju Janku Mlakarju. Postavila jo je Planinska zveza Slovenije na pobudo Nika Žumra.

Po smrti velikega slovenskega uma akademika dr. Franceta Koblarja, člana SAZU, kulturnega zgodovinarja, kritika, esejista in osebnega prijatelja, je takoj pristopil k delu za postavitev primerne obeležja na njegovi rojstni hiši. Tudi to svojo zamisel, ki jo je smatral kot dolg kraja do učenjaka rojaka, je uspešno realiziral. Ob njegovi osemdesetletnici rojstva, ko mu je kraj pripravil praznovanje in podelil naziv častnega občana, so vse priprave potekale v njegovi režiji, primerno osebi, ki jo je predstavljal dr. Koblar.

Priznanje za opravljeno javno delo je s strani krajanov s postavitvijo spominske plošče dobil tudi rojak dr. Anton Dermota, politik Masarykovega kova, sotrudnik in urednik Novih zapisov. Postavitve v celoti potekala na plečih Nika Žumra.

Z njegovim prizadevanjem in odločnostjo je bila obnovljena in na novo odkrita spominska plošča dr. Janezu Ev. Kreku, velikemu Slovencu, poznanemu po svoji socialni politiki, organizaciji združništva, hranilništva in posojilništva. Spominsko ploščo, postavljeno na domu njegove matere v dvajsetih letih prejšnjega stoletja, so okupacijske oblasti že v letu 1941 odstranile. Njeni ponovni namestitvi so v času po vojni politično zelo nasprotovali, a vsa nasprotovanja je vztrajno zavračal in ne oziraje se nanje s svojo železno voljo vztrajal do njenega ponovnega odkritja.

Žrtve narodnoosvobodilnega boja naše doline so po njegovih prizadevanjih v letu 1950 v Dolenji vasi dobile enega najlepših tovrstnih pomnikov v Sloveniji. S slovitim arhitektom prof. Jožetom Plečnikom sta zanj pripravila načrt in ga tudi realizirala. Pomenljivo elegijo padlim je ubesedil in prispeval znani rojak dr. France Koblar. Tudi pri pripravah in postavitvi je bil deležen šikan in posmehovanj. Sporna je bila že prisotnost Plečnika in Koblarja kot neprimernih oseb za postavitev tovrstnega obeležja. Ko so se že kazali obrisi realizacije, pa je po ustaljeni praksi postal v napoto. Pojavile so se sile, ki so ga hotele odriniti in se polastiti njegovega dela, toda ni se uklonil in je vztrajal do končne realizacije in otvoritve pomnika, nakar se je po svoji odločitvi umaknil. Sodelovanje obeh graditeljev – Žumra in Plečnika, je ob graditvi preraslo v pravo družinsko prijateljstvo. V znak tega prijateljstva je arhitekt Plečnik Žumra nagradil s miniaturo slemenske grede spomenika s posvetilom "Spomin na gradnjo, prijateljstvo in topel človeški odnos" ter dodal: "Kot žezlo plodoviti rodbini Žumrov."

Po njegovem prepričanju se Železniki ne morejo sklicevati na tradicijo železarstva in se ponašati z njo, če ta ni podkrepjena z dokazi. In prav iskanje dokazov je bil smisel njegove usmeritve in potrditve. Sorazmerno mlad se je že ob svojem bratu Matiju – vodju katedre za metalurgijo pri Univerzi v Ljubljani – vključil v tovrstne raziskave. Strokovno znanje in vodstvo brata mu je širilo obzorje in ga usmerjalo na to pot. Z bratom sta iztrgala pozabi

vse, kar danes poimenujemo zgodovina kraja. Omenili smo že, da zarodki muzeja segajo v leto 1949, ko so bili zaradi zavisti namerno prekinjeni. Takrat osebno zagrenjen pa vsa ta leta v sebi ni našel miru in utehe. Zvest sebi, zavedajoč se poslanstva, ki ga je po lastnem prepričanju dolgoval Železnikom in ga je po bratovi smrti edini mogel realizirati, je po skoraj dvajsetih letih zdaj z novo generacijo soimišljenikov, ki so čutili kot on, ponovno prevzel iniciativo in tokrat uspešno postavil temelje sedanji muzejski zbirki, ki datira v leto 1968. Ker ni bilo pogojev, da se registrira kot samostojna pravna oseba, se je ustanovila in poslovala kot Pododbor Muzejskega društva Škofja Loka. Za pridobitev statusa samostojnega društva je bilo potrebnih dodatnih naporov in nadaljna vrsta let. S postavitvijo zbirke je Železnikom zapustil neizmerljiv osebni dar, v katerem je vgradil velik del svojega življenja, svojega duha, svoje ljubezni. Svoje poslanstvo je dosledno udeležil. S to zbirko oziroma muzejsko dejavnostjo sploh si je postavil neminljiv spomenik med nami sopotniki in znanci. Zgodovina kraja ne bo mogla nemo mimo njegovega deleža.

Že v poznih zrelih letih je ponovno segel po persesu in skupaj s soavtorji pripravil izdajo knjige Selška dolina (izdana je bila leta 1973), katere vsebina je izrazito zgodovinska. Čeprav je bilo soavtorjev več – sam si avtorstva ni nikoli prilaščal – moremo z gotovostjo trditi, da so tri četrtine njegovo delo. Knjiga je trajna vrednota in predstavlja vrh njegove zapuščine.

Občasno se je pojavljal tudi kot pisec člankov v ediciji Muzejskega društva Škofja Loka Loški razgledi, katerega aktiven član je bil vrsto let, članstvo pa mu je prenehalo z ustanovitvijo društva v kraju. Pomemben je seznam izstopajočih mož Selške doline, priobčen v knjigi Selška dolina. Seznam je zajeten, saj navaja imena devetinšestdeset posameznikov, ki izstopajo kot pomembni pravniki, gospodarstveniki, tehniški strokovnjaki, kulturniki, jezikoslovci, duhovniki, slikarji, podobarji, rezbarji ali napredni kmetovalci.

Nikoli si v sebi ni dovolil lokalpatriotizma. Do-

lino je v kulturnem pogledu jemal kot celoto in je bil odločno proti temu, da bi se kulturne dobrine osredotočile le ozko na Železnike.

Dosledno temu stališču se je njegova nova ideja osredotočila na akademskega slikarja impresionista, Soričana Ivana Groharja. Ocenjujoč njegov pomen v slovenskem prostoru in njegovo zapuščino je smatral, da mu pripada vidnejše obeležje. Za idejo je pridobil Toneta Logondra, akademskega kiparja, s tem pa je ideja dobila trdno obliko. Zdaj je bilo že jasno, da bo Grohar predstavljen v skulpturi naravne velikosti. Zdaj je bilo le še vprašanje, kako idejo spremeniti v stvarnost. Osrednje vprašanje je postalo, kako zagotoviti potrebna sredstva. Zalogaj je presegal razumne meje normalnega človeka in marsikdo bi od realizacije odstopil, on pa je bil človek drugačnega kova in ni odnehal. V potrditev pravilnosti svoje namere je za idejo pridobil še vaščane Sorice. Bili so navdušeni. Pravi val navdušenja pa je splahnel brž, ko je bilo odprto vprašanje financ. Te naj bi se med drugim zbirale tudi kot prispevki vaščanov. To pa je bil trd oreh, ki ga je zopet mogel streti le on. S svojim zgledom – sam je prvi prispeval znaten finančni znesek – je predramil vaščane in nabirka je nemoteno stekla. Realizacija, ki jo je vodil za to izbrani odbor, je postajala stvarnost in od leta 1980 Sorico krasi in bogati umetnina Toneta Logondra, skulptura Ivana Groharja.

Tudi po dokončanju tega epohalnega dela je bil še poln idej, kaj vse je na tem polju še postoriti. Toda, za to ni bilo več moči, narava je bila močnejša.

Njegov duh in njegova energija sta se umirila, ko

ga je po nepisanih zakonih premagala narava, pred katero je klonil v štiriinosemdesetem letu življenja 24. aprila 1989 na svojem domu.

Na njegovo zadnjo pot smo ga spremili 27. aprila, na dan kovinarjev, prav na dan, ko je pred triinštiridesetimi leti, leta 1946, s somišljeniki ustanovil produktivno zadrugo s svojim imenom.

Široka je paleta njegovega udejstvovanja, prisotna v vseh porah življenja v kraju in širši javnosti. Polnih šestdeset let javnega udejstvovanja se v kratkem ne da predstaviti. To, kar je tu omenjeno, je le ena, vzporedna stran njegovega dela, kruh za dušo, glavni smisel njegovega duha pa je bil usmerjen drugam: graditvi industrije, ki je pregnala siromaštvo in ustvarila pogoje za dostojno življenje, kruh za telo rodnim Železnikom, kar pa ni vsebina tega sestavka in je predmet, vreden posebnega zapisa.

Vse, kar je omenjeno, dokazuje, kako plodno je bilo njegovo življenje, kako vsestransko je bilo izživetvo in kako vredno ga je bilo živeti.

Bil si avtoriteta, kateri ni bilo moč oporekati. Pa ne, da bi bili v strahu pred teboj. Tvoja misel je bila tako čista, beseda tako bogata in jasna, da ji ni bilo moč kaj dodati. Bil si pravi voditelj! Srečni mi, ki smo živeli s teboj.

Maček. Foto: Tine Benedičič